

QUATTUORVIRII MUNICIPIILOR APULENSE

În urmă cu peste trei deceni, acad. C. Daicoviciu făcea cunoscut în studiul „*Neue Mitteilungen aus Dazien*“¹ un altar votiv, dedicat lui IOM, descoperit în satul Benic (com. Galda de Jos) din județul Alba. Cum, între timp, piesa a fost achiziționată de Muzeul Unirii din Alba Iulia ne permitem să revenim asupra ei, aceasta cu atât mai mult cu cât textul epigrafic semnalează pe unul din conducătorii administrativi ai primului municipiu apulens (Mun. Aurelium Apulense). Pornind de aici vom aborda, în cele ce urmează, problema magistraților — quattuorviri — celor două municipii de la Apulum, cunoscuți în baza inscripțiilor descoperite pe teritoriul acestui însemnat centru urban nord-danubian².

Deoarece toate detaliile — material, stare de conservare, dimensiuni etc. — în legătură cu inscripția de la Benic au fost oferite de primul editor, prezentăm acum fotografia (fig. 1) se lipsește din articolul citat, precum și chestiunile ce rezultă din analiza textului epigrafic.

Inscripția a fost închinată supremei divinități capitoline de L. Bel(lius) Saturninus, IIII vir al Mun. Apulense, la proprietatea sa aflată în apropierea orașului unde își exercita (sau și-o exercitase) magistratura. Nomenul și cognomenul sînt frecvent întîlnite în lumea romană³. Din punct de vedere cronologic, altarul datează din a doua jumătate a secolului II e.n. (vezi mai jos).

Înainte de a prezenta și celelalte texte epigrafice cu menționarea IIII-virilor municipiilor apulense, credem că este binevenită o incursiune sumară în problematica magistraturilor administrative din orașele romane⁴. Așa după cum se cunoaște, conducerea municipiilor și coloniilor era încredințată unui organ superior — ordo decurionum — compus din cetățenii de vază ai așezării respective care, la rîndul lor alegeau, în urma unor criterii bine stabilite, magistrații ce urmau să pună în aplicare hotărîrile ordinului decurionilor. Intrînd în funcție începînd cu 1 ianuarie, noii aleși, avînd atribuții de natură administrativă și juridică, alcătuiau două colegii distincte cu cîte doi membrii fiecare — duumvirii juri dicundo și d. aediles — fie un singur colegiu de patru persoane, dintre care două se numeau — IIII-virii juri dicundo, iar ceilalți IIII-virii aediles⁵. De obicei, duumvirii se aflau în fruntea coloniilor, pe cîtă vreme quattuorvirii conduceau treburile

¹ C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 316 (XVIII).

² Bibliografia orașului roman Apulum fiind foarte vastă, ne rezumăm să semnalăm doar două recente studii: H. Daicoviciu, *Fenomenul urban antic în România, Apulum*, XIII, 1975, p. 89—90; Al. Popa, *Evoluția istorică a celor două orașe romane de la Apulum, Apulum*, XIV, 1976, p. 65—71.

³ *CIL*, III, Indices, Bellius, Saturninus.

⁴ Vezi *DA*, III, 2, L—M (s—v. magistratus municipalis, municipium); IV, 2, R—S, p. 1200—1205; Bouché—Leclercq, *Manuel des institutions romaines*, Paris, 1886, p. 171 sq.; *IstRom*, I, p. 367; M. Macrea, *Viața în Dacia română*, București, 1969, p. 135—145.

⁵ *DA*, III, 2, L—M, p. 1541 sq.

interne în municipii. Cu toate acestea, cum se întâmplă de multe ori, se cunosc numeroase exemple de excepții de la regula generală, încât, uneori, magistrații IIII-viri apar în colonii și II-virii în municipii, de unde și concluzia că deosebirea dintre cele două magistraturi nu erau decât formale. Organizarea centrelor urbane romane, întilnită și în cazul celor 11 orașe din Dacia, confirmă afirmația lui Aulus Gellius în privința așezărilor cu statut de orașe din imperiul roman⁶.

Revenind la problema începuturilor municipale la Apulum, reamintim că trecerea pe prima treaptă în ierarhia urbană a fost efectuată în timpul lui Marcus Aurelius care, va transforma nucleul civil din jurul castrului legiunii XIII Gemina — canabele — într-un oraș cu rangul de municipium (Aurelium Apulense). Noua situație trebuie pusă în legătură cu evenimentele imediat următoare atacului marcomanilor la nordul Dunării, prima mențiune, cunoscută pînă în momentul de față, datînd din anul 180 e.n., după cum reiese dintr-o inscripție (CIL, III, 986) dedicată lui Aesculap, Hygia, Apollo și Diana de către augustalii proaspătului centru urban.

Nu peste multă vreme inscripțiile de la Apulum menționează Colonia Aur. Apulensis (CIL, III, 7773) titlu acordat de către Commodus, ajuns la tron după moartea împăratului-filozof, petrecută la Vindobona în primăvara anului 180 e.n. Tocmai de aceea, considerăm că cele șase epigrafe ce semnalează IIII-virii Mun. Aurelium datează din intervalul cuprins între vechea (Marcus Aurelius) și noua transformare (Commodus) prin care a trecut orașul din dreapta Mureșului.

Analiza inscripțiilor permite următoarea constatare: cel mai bine documentat dintre IIII-virii Mun. Aurelium este T. Flavius Italicus care a pus fie singur⁷, fie împreună cu familia sa⁸ un număr de trei altare, descoperite la Partoș, pe locurile unde odinioară se întindea orașul roman. Îndeplinind importanta funcție de *primus IIII vir*, Flavius Italicus pare să fi fost și cel dintîi magistrat civil al municipiului, instalat la post în momentul transformării canabelor. Înainte de magistratura municipală în Dacia, personajul este întilnit la Arrabona în Pannonia Superior, conducînd, ca praefectus, ala I Ulpia Contariorum⁹. Am putea presupune, fără a deține alte informații suplimentare, că pentru anumite servicii deosebite, eventual distingîndu-se în războaiele contra barbarilor din timpul lui Marcus Aurelius, a fost trecut în rezervă și, apoi, venit la Apulum, a urcat repede în ierarhia administrativă, ajungînd în rîndul quattuorvirilor pînă la poziția de *primus IIII vir*.

Alături de T. Flavius Italicus și L. Bellius Saturninus amintit la început, alte două inscripții, de data aceasta fragmentare, descoperite la Apulum, completează informațiile referitoare la IIII-viri M. Aur.

Astfel, un fragment de epigrafă onorifică păstrată la Ploiești¹⁰ face cunoscut pe C. Ulpus (B)onus ajuns, după magistratura civilă, sacerdos provinciae. Piesa, provenind cu siguranță de la Alba Iulia, a fost ridicată patronului de libertul Ulpus Lucius.

⁶ „effigies parvae simulacraque populi Romani”, *Noctes Atticae*, XVI, 13.

⁷ C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, p. 306, nr. 3.

⁸ CIL, III, 1132; C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, p. 305—306, nr. 2.

⁹ CIL, III, 4362; E. Zefleanu, *Note epigrafice din Apulum, Apulum*, III, 1949, p. 176—178.

¹⁰ Gr. Florescu, *O inscripție din fosta colecție a prof. dr. Fr. Reiner, SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 331—332.

În sfârșit, rectificarea de către I. I. Russu¹¹ unei mai vechi epigrafe apulense, pare să menționeze tot un IIII vir munic. Aur. Apul., rămas anonim, decedat în timp cît își îndeplinea magistratura.

Datînd din ultimele decenii ale secolului al II-lea e.n. cele 6 epigrafe confirmă identitatea conducerii municipale de la Apulum cu restul orașelor imperiale. Cum arătăm și mai înainte, la scurt timp după apariția Coloniei Aurelia, administrația va fi înlocuită cu un colegiu alcătuit din doi membrii — duumviri — exemplu ilustrat și mai pregnant de faptul că prima atestare a coloniei (CIL, III, 7773) amintește, deja, pe unul din aceștia (M. Lucius Philoctemon).

Paralel cu colonia Aurelia, inscripțiile datate în vremea lui Septimius Severus precizează întemeierea la Apulum unui al doilea municipium. După toate probabilitățile acest Apulum II apare semnalat pentru întâia oară la 23 mai 205 e.n., pe o coloană cu inscripție ridicată de C. Sentius Anicetus¹², persoană ce cumula la începutul secolului III e.n., funcții cum ar fi decurion al coloniei Sarmizegetusa și patron al colegiului fabrilor din M. Septimium Apulense. Remarcăm un fapt curios și anume că față de Mun. Aurelium, Mun. Septimium nu oferă, cel puțin pînă la ora actuală, decît două mărturii despre IIII-virii săi, cu toate că față de primul, transformat relativ repede în colonia, acesta funcționează circa patru decenii pînă în anul 250 e.n. cînd, în locul său, apare colonia Nova Apulensis (CIL, III, 1176). Am putea presupune, fără a avea probe cît de cît edificatoare dar, ținînd seama de unele indicii ce ilustrează că aceiași persoană deținea funcții paralele în Colonia Aurelia și Municipium Septimium¹³, că cel puțin pentru început, administrația superioară a noului municipiu era încredințată unor magistrați din colonia dela Partoș.

Unul din IIII-virii Mun. Septimium a fost M. Ulpus Viralis, cunoscut dintr-o inscripție pe care o dedică zeităților tămăduitoare Aesculap și Hygia (CIL, III, 985). Tot un altar votiv a pus și C. Iulius Valentinus care, își specifică cele două funcții — IIII vir primus annualis și patron al colegiului fabrilor din Mun. Septimium Apulense (CIL, III, 1083).

Față de epigrafele descoperite la Partoș, cele două inscripții, apărute în apropierea cetății medievale din Alba Iulia, nu oferă nici un element de datare precisă, singura posibilitate de a le încadra cronologic fiind foarte generală, prima jumătate a sec. III e.n.

Alături de semnalarea magistraților superiori ai celor două municipii de la Apulum, materialul epigrafic ieșit la iveală în vasta zonă arheologică a orașului roman amintește și alte categorii de funcționari administrativi, ierarhizați în funcție de specificul muncii fiecăruia. Activitatea acestora fiind bine conturată va constitui subiectul unui alt material aflat în pregătire.

VASILE MOGA

¹¹ I. I. Russu, *Note epigrafice*, X, în *SCIV*, 1, 18, 1967, p. 177—178, nr. 10.

¹² *CIL*, III, 1051.

¹³ *CIL*, III, 975, 1065, 14468.

LES QUATTUORVIRII DES MUNICIPES D'APULUM

(Résumé)

En prenant comme base la républication d'un autel votif dédié à IOM, découvert au village Benic du département Alba et publié par acad. C. Daicoviciu dans la revue „*Dacia*“, VII—VIII, p. 316, l'auteur prend en discussion les magistrats supérieurs-quattuorvirii connus par les inscriptions découverts dans le territoire de deux municipes romaines—Municipium Aurelium Apulense et Mun. Septimium Apulense. Ainsi, sont présentes les six inscriptions datées dans les dernières décennies du II-ème siècle du n.-e., avec la mention du T. Flavius Italicus (3 mentions), C. Ulpus Bonus, L. Bellius Saturninus (l'inscription du Benic) et, en fin, un magistrat inconnu. Ces quatre hommes ont été des IIII-virii du Municipium Aurelium ville, qui a été cloué par l'empereur Commodus au rang de colonia, au commencement de son règne.

A la fin, on signale encore les deux inscriptions de IIII-virii du municipe Septimium Apulense (CIL, III, 985, 1083) du commencement du III-ème siècle.

Altarul votiv de la Benic.